

M i h a e l L i d e r s

Ko seje

VETAR

ŠTA SU ZAPADNI POLITIČARI
URADILI NA ORIJENTU

Preveo s nemačkog
Nikola B. Cvetković

■ Laguna ■

Naslov originala

Michael Lüders

WER DEN WIND SÄT

Was westliche Politik im Orient anrichtet

Copyright © Verlag C.H.Beck oHG, München 2015
Translation copyright © za srpsko izdanje 2016, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Ako svi misle isto, postajem sumnjičav.

Štefan Hel,
dobitnik Nobelove nagrade
za hemiju 2014. godine

Sadržaj

Uvod: sejanje vetra, oluja kao rezultat	9
Puč u Teheranu: pragreh	15
Igra na Hindukušu: Vašington i Rijad kao babice Al Kaide	29
„ <i>Mission accomplished</i> “: Amerikanci postavljaju osnov za „Islamsku državu“	45
„Dobri“ i „loši“ džihadisti: kako je Zapad propustio da uči na svojim greškama	67
U središtu zla: šta „Islamsku državu“ čini tako uspešnom	89
„Sveti savez“: SAD se oslanjaju na diktatore i feudalne vladare	121
Slobodne ruke za Izrael? Rat u Gazi 2014.	155
Novi svetski poredak: jedan pogled	183
<i>O autoru.</i>	191

Uvod: sejanje vetra, oluja kao rezultat

Kada sam jednom svom prijatelju iz Budimpešte pričao o sadržaju ove knjige, on je to opisao svojim rečima: *How the Americans and British fucked up the Middle East and happily continue to do so.** U principu, on nimalo nije pogrešio. Ova knjiga je neka vrsta obračuna sa politikom Zapada, koja za sebe često tvrdi da deluje „okrenuta svojim vrednostima“, ali koja je često na Bliskom istoku iza sebe ostavljala sprženu zemlju. Akteri te politike su pre svega SAD i njen najbliži saveznik Velika Britanija. Najkasnije posle 11. 9. uključile su se ostale zemlje EU, svakako i Nemačka.

Ko želi da shvati konflikte današnjice, između ostalog i uspešnost „Islamske države“, atomski konflikt sa Iranom ili rat u Siriji, mora da se pozabavi politikom Zapada i njenim uticajem na taj region posle Drugog svetskog rata. Ta politika svakako nije jedini uzrok

---

* Engl.: Kako su Amerikanci i Britanci razjebali Bliski istok i nemaju ništa protiv da nastave po starom. (Prim. prev.)

požara na tim prostorima, ali jeste jedan od najvažnijih. Počevši od rušenja Mosadika u Iranu 1953. godine, sigurno jednog od najvećih grehova. Kako će pokazati tekstovi iz ove knjige, osnovni princip zapadnih intervencija u arapsko-islamskom svetu nije se mnogo menjao tokom decenija. Pre svega zbog želje da se konfrontirane sile podele na „dobre“ i „loše“.

Čim neka država, neki nedržavni akter (Hamas, Hezbollah) ili šef države budu proglašeni za „loše“, bivaju demonizovani, često uz uslužnu pomoć tzv. eksperata i medija. Poređenje sa Hitlerom je pri tome jedno od omiljenih i efektivnih sredstava za postizanje željenog cilja – sa zločincima takvog kalibra se ne pregovara, to bi bila politika popuštanja, izdaja vrednosti koje predstavlja Zapad. Mosadik, koji je 1951. godine nacionalizovao iransku naftnu industriju, nad kojom je kontrolu imala Velika Britanija, i koji je dve godine kasnije za to platio, kroz puč koji su inscenirale tajne službe SAD i Velike Britanije, bio je prvi koji je na Zapadu proglašen za „drugog Hitlera“. Posle njega to je bio egipatski predsednik Naser, koji je 1959. godine nacionalizovao Suecki kanal i time na sebe navukao gnev francuskih i britanskih investitora: i on je bio Hitler koga je trebalo srušiti uz pomoć rata za Suec, bez uspeha. Poslednja četvorica na toj listi su: Sadam Husein, nekadašnji iranski predsednik Ahmadinedžad, Bašar al Asad i Vladimir Putin.

Apsolutno zlo, prirodno, ima svoj pandan, naime, bezgranično dobro. Dobri smo mi, zapadna politika jer se ona zalaže za slobodu, demokratiju i ljudska prava. Zapadni političari koliko god je to moguće izbegavaju

---

da govore o interesima. Pre su spremni da ostave utisak kako su njihovi napori usmereni ka svetskoj demokratizaciji i dobročinstvu. Sopstvene greške, propusti, laži i zlodela, koji su arapsko-islamski svet, samo posle 11.9, koštali stotine hiljada života, bivaju velikodušno počišćeni pod tepih. I svakako da dobri imaju pravo da kazne loše, uz pomoć ekonomskih sankcija. Uvek uz tihu nadu da će doći do promene režima. U novije vreme sankcije su pre svega nametnute Iranu i Rusiji. Dok su sankcije Amerike protiv Kine, nakon tjenanmenskog masakra 1989. godine, tiho i ćutke zamrznute – u međuvremenu su ekonomske veze ove dve države previše isprepletene.

Dobri veruju da je njihov moral nadmoćan jer se oni zalažu za slobodu u Ukrajinu ili ljudska prava u Iranu. Ali se pre svega radi o nameri da se uklone geopolitički protivnici, da se oni oslabe ili da se umanje njihov uticaj. Činjenica da zemlje kao što su Kina, Indija ili Brazil ne slede politiku sankcija Zapada, ni protiv Rusije ili Irana, uopšte ne iritira dobročinitelje jer je za njih Vašington pupak sveta. I oni veruju u uspeh svoje politike: mi smo mule tako pritisli da su konačno pristale na razgovor o svom atomskom programu! To je samo delimično tačno. Druga strana medalje je ova: ili će se ući u pregovore sa regionalnom silom Iranom, ili će, pre ili kasnije, doći do eskalacije, do rata. Njega niko ozbiljan ne želi da vodi, osim ekstremista u Izraelu i SAD.

Ovdašnji političari i kreatori mišljenja mogu da znaju da su ekonomski i vojni resursi Zapada odavno dosegli svoju granicu, da su SAD svetska sila u

povlačenju i da mi u jednom sve više multipolarnom svetu nismo više u stanju da tek tako namećemo i propagiramo najvećem broju protagonista krilaticu *The West is Best*,* kao da je tek juče srušen Berlinski zid. Čini se kao da vera u sopstvenu svemoć nije nimalo okrunjena. U suprotnom, kako objasniti da je zapadna politika pre spremna na konfrontaciju nego na kooperaciju; zar nema nimalo spremnosti da se uči iz sopstvenih grešaka? Zar je, na primer, „rat protiv terora“ oslabio Al Kaidu ili talibane, ili čak bio uspešan? SAD su od 2001. godine u sedam većinski muslimanskih zemalja vojno intervenisale ili ih napadale dronovima: Avganistan, Irak, Somalija, Jemen, Pakistan, Libija, Sirija. U kojoj od tih država su se nakon toga popravili uslovi života stanovništva, da li se u njima naziru stabilnost i sigurnost? Postoji li ijedan primer vojne intervencije Zapada koja nije donela kaos, diktaturu i novo nasilje? Može li neko da ospori ovu izjavu: bez rušenja Sadama Huseina 2003. godine, koje su izazvale SAD, a u okviru „vojne koalicije“, i urušavanja iračke države, kao i američke politike zasnovane na ignorisanju konfesija, danas ne bi bilo „Islamske države“?

Ceo potez od Alžira pa sve do Pakistana u međuvremenu se pretvorio u krizni prostor, prožet ratovima, raspadom država, stagnacijom i nasiljem. Razlozi za takvo stanje su raznovrsni, a dva su očigledna. Kao prvo nedostatak želje moćnika da izađu iz okvira svojih sitnih interesa. Svuda se u tim državama suzbija bilo kakva opozicija. Sve dok ne dođe do velikog praska,

---

* Engl.: Zapad je najbolji. (Prim. prev.)

„Arapskog proleća“ i pobune. Nakon toga dolazi do vojne vladavine, terora milicija ili potpunog haosa, kojim vladaju klanovi i plemena, religiozne ili etničke grupe, do stvaranja novih država, samouništenja i varvarstva. U takvom okruženju javljaju se džihadiističke grupe kojima je *Kuran* opravdanje za divljanje, osvajanje i teror.

S druge strane, od vremena kolonijalnog doba, tu je zapadni uticaj, pre svega Velike Britanije i Francuske, koje su posle Prvog svetskog rata granice u većini arapskih zemalja povlačile lenjirom. Od pedesetih godina prošlog veka SAD su postale hegemonistička sila u tom regionu. Vašingtonske intervencije, pre svega puč iz 1953. godine u Teheranu, i danas deluju, iako su one kod nas, na Zapadu, odavno zaboravljene ili „prekrivene“ dobrim namerama svetske sile.

Započnimo pre svega s prošlošću, da bismo bolje razumeli sadašnjost: na primeru Irana.

Puč u Teheranu: pragreh

Državni udar protiv demokratski izabranog predsednika Vlade Irana Mohameda Mosadika bio je minuciozno planiran mesecima. Ključnu ulogu u američkoj operaciji *TPAJAX* (TP je oznaka CIA za Iran, a AJAX je svetski poznato sredstvo za pranje) i u britanskoj operaciji *Boot** imao je čovek iz CIA Kermit Ruzvelt, unuk nekadašnjeg predsednika SAD Teodora Ruzvelta. Cilj je bio jasan: „Operacija kojom bi na vlast bila instalirana prozapadna vlada u Iranu“, kako stoji u jednom od dokumenata CIA iz 1953. godine, sa kojih je skinuta oznaka poverljivosti i koji su odskora dostupni javnosti. I dalje:

„CILJ su premijer Mosadik i njegova vlada.

METOD IZVRŠENJA: legalne i kvaziilegalne metode za rušenje Mosadikove vlade i, umesto nje, dovođenje na vlast prozapadne vlade (...)

CIJINA AKCIJA: plan će se sprovesti u četiri faze:

---

* Engl.: Izbacivanje. (Prim. prev.)

1. [cenzurisano] (...) Ograničiti šaha da u okviru svojih ustavom zagarantovanih prava potpisuje samo dekrete koji će olakšati odlazak Mosadika sa mesta premijera.

2. Okupiti one političke frakcije u Iranu koje su protiv Mosadika i koordinirati njihovo delovanje, uključujući i kler kako bi se pridobila njegova podrška, a time i podrška za legalne šahove akcije u pravcu uklanjanja Mosadika sa njegove pozicije.

3. [cenzurisano] (...) deziluzionisati iranski narod u vezi sa mitom o Mosadikovom patriotizmu, tako što će se u prvi plan isticati njegova saradnja sa komunistima, kao i njegova navodna želja da svoja ustavom dobijena prava iskoristi za zadovoljenje lične gladi za vlašću.

4. Istovremeno treba voditi „rat nerava“ sa Mosadikom, sa ciljem da se njemu i javnosti jasno stavi do znanja da ne može da očekuje ekonomsku pomoć i da SAD na njegovu politiku gledaju sa velikom zabrinutošću:

a) Pustiti nekoliko javnih izjava visokih činovnika SAD, koje će jasno staviti do znanja da Mosadik ne treba da očekuje dodatnu pomoć iz SAD.

b) Naručiti više tekstova u novinama i magazinima koji izlaze u SAD, a koji njega i njegove metode kritikuju i

c) [cenzurisano] (...) Povlačenje američkog ambasadora, što će pojačati utisak da su SAD izgubile poverenje u Mosadika i njegovu vladu. (...)

Uklanjanje Mosadika sa vlasti uspešno je obavljeno 19. avgusta 1953. godine. (...)

Tačno šezdeset godina kasnije, 19. avgusta 2013. godine, Arhiv nacionalne bezbednosti* Univerziteta

---

* *National Security Archive*. (Prim. prev.)

„Džordž Vašington“ iz Vašingtona, shodno Zakonu o slobodnom pristupu informacijama,* na internet je postavio nekadašnje dokumente CIA sa kojih je skinuta oznaka poverljivosti, osim dokumenata koji su i dalje važili za „strogu tajnu“. Obiman materijal je izuzetno zanimljiv jer svedoči o neverovatnoj hladnokrvnosti, ali i zastrašujućoj profesionalnosti. U vezi sa objavljivanjem pomenutih dokumenata, CIA se osećala pozvanom da prvi put javno saopšti da je američka tajna služba imala vodeću ulogu u sprovođenju državnog udara.

Ovo nije interesantno samo sa istorijskog i akademskog aspekta. Prilikom poslednjih pregovora sa Iranom u vezi sa atomskim programom, ovi podaci su bili od značaja. Za Teheran je tu bilo bitno pitanje da li može da se veruje SAD, da li su one stvarno prihvatile da poštuju iranski suverenitet ili se i ovog puta igra na promenu režima. Koliko je taj događaj, koji je okončao kratki život demokratskog eksperimenta u Iranu i omogućio Šahovu diktaturu – a on sam je uklonjen 1979. godine Islamskom revolucijom – bio značajan pokazao je i govor predsednika Obame održan 2009. godine u Kairu, pred predstavnicima arapskih zemalja. Tada je izjavio: „Usred Hladnog rata SAD su igrale određenu ulogu u rušenju demokratski izabrane iranske vlade.“ Samo jedna odvažna rečenica, ali da li je on bio svestan da 19. avgust 1953. godine u kolektivnom sećanju, ne samo Iranaca već i mnogih Arapa i muslimana, ima isto značenje kao i 17. juni 1953. godine za Nemce.

---

* *Freedom of Information Act.* (Prim. prev.)

Novac van „naših najluđih snova“

U Velikoj Britaniji značaj državnog udara u Iranu i dalje nije nikakva tema. Sedamdesetih godina prošlog veka visokorangirani britanski činovnici su nagovorili Vašington da ne objavljuje po London „vanredno neprijatne“ dokumente. Samo je britanski ministar spoljnih poslova Džek Strou 2009. godine, kao reakciju na Obamin govor u Kairu, dao izjavu da je tokom 20. veka bilo „mnogo mešanja“ Velike Britanije u iranske unutrašnje stvari. Objavljivane dokumenata od strane Arhiva za nacionalnu bezbednost ministar inostranih poslova je u Londonu prokomentarisao izjavom da učešće Velike Britanije u puču „ne može ni da potvrdi, ni da demantuje“.

Razlog za takvu vrstu otmene suzdržanosti valja tražiti u činjenici da je inicijativa za puč potekla iz Londona. Britanci su u Iranu imali monopol na iran-sku naftnu industriju od samog njenog početka 1909. godine. Od *Anglo-persijske naftne kompanije** 1935. godine je nastala *Anglo-iranska naftna kompanija*,** AIOC, da bi 1953. godine konačno prerasla u *Britiř petroleum, BP*. Do početka Drugog svetskog rata u Veliku Britaniju je iz te kompanije stiglo oko 800 miliona funti, dok je Iran u istom periodu zaradio samo 105 miliona funti. Premijer Vinston Čerčil je AIOC opisao kao „nagradu kao iz bajke, van naših najluđih snova“. Istovremeno je u naftařkom centru Irana,

---

* *Anglo-Persian Oil Company*. (Prim. prev.)

** *Anglo-Iranian Oil Company*. (Prim. prev.)

---

gradu Abadanu u Persijskom zalivu, defakto nastala britanska kolonija, neka vrsta sistema aparthejda. „Nije za Irance“, pisalo je, na primer, na nekima od bunara za vodu. Loši uslovi rada neprestano su dovodili do protesta i štrajkova, koji su nasilno gušeni. Krajem 1940. godine pojavili su se politički protesti, jedna grupa parlamentaraca zahtevala je da se ugovori sa Britanijom u vezi sa eksploatacijom nafte preispitaju i sklope novi. Njihov predvodnik je bio advokat Mohamed Mosadik, koji se školovao u Francuskoj i Švajcarskoj. On je sa svojim istomišljenicima osnovao Narodni front sa idejom da se ukine britanski monopol i ograniči Šahova autokratija. Oni su, između ostalog, zahtevali slobodnu štampu, demokratske izbore bez falsifikovanja rezultata i konstitucionalnu monarhiju.

O samom šahu: godine 1921. Reza Kan, oficir kozacke brigade, koja je svojevremeno bila elitna ruska trupa, uz pomoć ukrajinske konjice, srušio je vladajuću Kadžarsku dinastiju, koja je vladala od 1796. godine, sebe 1926. proglasio za šaha (vladar) i time zasnovao dinastiju Pahlavi. „Pahlavi“ je naziv za srednjovekovno iransko pismo, za vreme Sasanidskog carstva – drugog velikog persijskog carstva antičkog doba (224–641). Godine 1941. Rezu su, zbog njegovih dobrih odnosa sa nacističkom Nemačkom, Saveznici prisilili da abdicira u korist sina Mohameda Reze Pahlavija, koji je vladao Iranom sve do Islamske revolucije 1979. godine. Uz pomoć šaha i njegovih sledbenika, koji su zahvaljujući izbornim manipulacijama bili dominantno zastupljeni u parlamentu, Britanci su pokušali da osujete politički uspeh Narodnog fronta. I pored toga Narodni front je

na parlamentarnim izborima 1950. godine postao najjača partija, tako da su kompaniji AIOC odmah ponudili razgovore o pravednijoj podeli zarade od iranske nafte. Kompanija je odbila bilo kakve pregovore, posle čega je u celoj zemlji došlo do protesta i štrajkova. Sada je deo stanovništva zahtevao nacionalizaciju naftne industrije. Narodni front, koji se osećao isprovociranim od strane Velike Britanije, pridružio se tim zahtevima, kao i najveći deo uticajnih islamskih zvaničnika.

Kada je Mohamed Mosadik u martu 1951. godine postao predsednik vlade, njegovi neprijatelji su spoznali ozbiljnost situacije. Britanska vlada je čvrsto odlučila da nastavi sa izrabljivanjem iranske nafte: u to doba je devedeset procenata sve nafte koja se prodavala u Evropi stizalo iz rafinerija u Abadanu. Tadašnji američki predsednik Truman zauzeo je opreznu poziciju prema Mosadiku i nadao se da će Britanska imperija, koja se urušavala, uskoro napustiti i Iran. Nacionalizacija iranske naftne industrije u prvo vreme nije u Vašingtonu izazvala veću uznemirenost. Američki časopis *Tajm* je čak 1951. godine Mosadika proglasio za *Man of the Year*,* videvši u njemu u velikog reformatora.

Ali engleski premijer Čerčil i njegov ministar spoljnih poslova Entoni Idn, koji su zajedno odavno spremali plan za rušenje Mosadika, bili su grozničavo upućeni na podršku Vašingtona. Tamo su tek 1953. godine, posle dolaska Ajzenhauerove administracije na čelo SAD, počeli da prihvataju plan Londona. I više od toga: Amerika je preuzela vodeću ulogu u planiranju

---

* Engl.: Muškarac godine. (Prim. prev.)

---

i sprovođenju puča. Dok je demokrata Truman upozoravao da bi nasilno rešenje iranskog konflikta „za sobom ostavilo katastrofalne posledice“, republikanci su u Mosadiku pre svega videli „komunistu“, a samu nacionalizaciju su smatrali opasnim presedanom.

Opasan ludak

Puč iz 1953. godine ukazuje na osnovni princip koji SAD i njeni saveznici još uvek primenjuju kada žele promenu režima: demonizaciju protivnika kao opravdanje svojih operacija. Engleski ministar Idn je Mosadika poredio sa Hitlerom. Jedan od dokumenata CIA koji su objavljeni 2013. godine opisuje ga jezikom koji je kasnije doslovno primenjivan za sve diktatore, kao što su Sadam Husein, Gadafi ili Bašar al Asad, dakle: „neuračunljiv, lud, nerealan, provokativan (...) Jedan od najopasnijih vođa s kojima smo do sada imali posla. On je iranski narod nahuškao protiv Britanaca tako što ih je označio kao 'zlo'. On i milioni njegovih sugrađana veruju da je Velika Britanija njihovu zemlju vekovima iskorišćavala zarad britanskih interesa.“

Ključna figura u američkoj operaciji *TPAJAX* i u britanskoj operaciji *Boot* bio je čovek iz CIA Kermit Ruzvelt, unuk nekadašnjeg predsednika SAD Teodora Ruzvelta. On se držao pomenuta četiri koraka za izvršenje puča, uz još jedan, čije su pojedinosti još uvek delimično cenzurisane: delio je novac, millionske sume, svima koji su podržavali šaha, a pre svega je kupovao ljude iz vojske i ulične kriminalce. Ti ljudi su

doprineli da dođe do neophodnog nasilja na ulicama, što je veoma korisno pri rušenju nekog režima. Desetine novinara je od njega dobilo novac kako bi Mosadika prikazali kao agenta Sovjetskog Saveza.

CIA je plan za odlučujući 19. avgust 1953. godine podelila u četiri operative faze:

„Faza I: velike demonstracije. Od 06:00 do 10:30 časova“. Četiri bande „nasilnika“, sastavljene od više stotina ljudi, jedna od njih, pod vođstvom gangstera po imenu Šaban Đafari Bimuh („Šaban bez mozga“), umarširala je u teheranski bazar i izazvala nered i strah.

„Faza II: naoružane snage i agenti napadaju. 10:00 do 15:00 časova.“

Zauzimaju se Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo spoljnih poslova, kao i ostale vladine zgrade. Sve novinske kuće bliske Mosadiku napadaju se i potpaljuju, konačno, zauzimaju se parlament, glavna pošta i centrale policije i vojne policije.

„Faza III: tenkovi blokiraju centar grada. Od 05:00 do 14:30 časova.“

„Faza IV: cilj je postignut. Od 14:00 do 19:00 časova“

Od 14:00 do 19:00 časova: Radio Teheran mora da bude zauzet.

Od 16:00 do 17:00 časova: Zahedi (novi premijer) i šahovi sledbenici obraćaju se naciji preko Radio Teherana.

Od 14:00 do 19:00 časova: Mosadikova kuća je blokirana.

Od 19:00 časova: Mosadiku „polazi za rukom da pobjegne.“

Poslednja komanda je podrazumevala da će Mosadiku biti pružena prilika da „pobegne“, kako bi kasnije bio prikazan kao kukavica. Kasnije je u nameštenom procesu osuđen na tri godine zatvora i do kraja života 1967. godine držan u kućnom pritvoru. Mosadik je izvesno najtragičnija figura u ovoj drami: zalagao se iskreno za parlamentarizam, bio oduševljen Mahatmom Gandijem, Abrahamom Linkolnom i američkom demokratijom. Danas bi se reklo: zastupao je zapadnjačke vrednosti. Što mu nije pomoglo, naprotiv. Tri dana ranije, 16. avgusta 1953. godine, njegove pristalice su osujetile prvi pokušaj puča. Mosadik je odmah za to optužio njemu omraženu britansku vladu. Nije verovao da su i Amerikanci umešani. Bio je toliko naivan da se odmah obratio za pomoć baš američkom ambasadoru. Ovaj mu je savetovao da uspostavi red i mir, što je on i učinio tako što je posle neuspelog puča organizovane proteste partije Tudeh i komunista proglasio za ilegalne i naložio policiji da ih okonča.

Posle puča šah se vratio iz svog kratkog egzila, Narodni front i partija Tudeh su zabranjeni, dva ministra su osuđena na smrt, kao i mnogi komunisti. „Za svoj tron sam zahvalan Bogu, svom narodu, svojoj armiji – i vama“, rekao je šah Kermitu Ruzveltu, čoveku iz senke. Sledećih dvadeset šest godina, sve do Islamske revolucije, Vašington je više osećao njegovu zahvalnost nego sam iranski narod. On je od Irana načinio američku vojnu bazu na samom jugu Sovjetskog Saveza i postao najvažniji saveznik SAD i Izraela u tom regionu. Teheran je postao policajac Vašingtona:

šahov režim je pomagao da se uguše nacionalistički i levoorijentisani pokreti u celom islamskom svetu. Osnovan je međunarodni naftni konzorcijum u korist američkih naftnih kompanija, koje su držale četrdeset procenata vlasništva, isto onoliko koliko je pre toga imala i kompanija *BP*. Novi ugovor je garantovao Iranu, kakva ironija, pedeset procenata prihoda od nafte, znatno više nego pre toga. Šah je pokrenuo modernizaciju zemlje, koja je pre svega išla u korist tankog višeg sloja društva i stranih kompanija. Šah se u svojoj vladavini sve više oslanjao na svoju omraženu tajnu policiju SAVAK, koju su pretežno obučavali američki i izraelski agenti. Bazar, tradicionalno kičma iranske ekonomije, i kler tokom sedamdesetih godina prošlog veka razvili su se u centre opozicije pod vođstvom harizmatičnog ajatolaha Homeinija, koji je, proteran iz zemlje, prvo utočište potražio u Iraku, a kasnije u Parizu, odakle je upravljao otporom sve do revolucije 1979. godine.

Prvo puč, pa revolucija

Skoro da ne postoji istoričar koji osporava da su Islam-ska revolucija i Homeinijevo preuzimanje vlasti bili zakasneli odgovor na puč iz 1953. godine: ekstremna, vremenski pomerena reakcija. Američko-britanska akcija je brutalno okončala pokušaj parlamentarne demokratije i zamenila je diktaturom šaha Pahlavija, koji je na Zapadu važio za pouzdanog partnera, ali koji je blokirao svaki začetak razvoja civilnog društva – sve

---

dok religija, islam, nije postala osnov nezadovoljstva, jača čak i od SAVAK-a. Šahovo fokusiranje na velike projekte, među njima i na atomski program, od 1957. godine, nije ništa promenilo u životu širokih masa koje su i dalje živele u bedi, pre svega u provinciji i narastajućim slamovima velikih gradova. Zbog toga on nikada nije uspeo da uveća svoju popularnost. Visoki slojevi društva i tajna policija – takva baza moći pokazala se kao veoma slaba.

Bez puča iz 1953. godine ne bi bilo ni Islamske revolucije 1979. godine – ta činjenica američkoj politici i dan-danas teško pada. Posle jedne rečenice samokritike predsednika Obame, u njegovom govoru 2009. godine u Kairu, usledila je i ona koja sve relativizuje: „Nakon Islamske revolucije Iran je imao ključnu ulogu prilikom uzimanja talaca i nasilnih akata protiv američkih vojnika i civila.“

To bi trebalo da znači: sada smo kvit. Činjenica da podjarmljeni narodi mrze američku i evropsku politiku najvećem broju Amerikanaca i Evropljana ostala je nepoznata. Držanje američkih talaca u zatočeništvu 404 dana, od 1979. do 1981. godine, i danas se u SAD smatra skandalom, ali ne i puč iz 1953. godine koji je izazvao eksploziju jednu generaciju kasnije. Pitanje o uzroku i posledicama je neprijatno, jednostavnije je optužiti „fanatizovan islam“ koji predstavlja Homeini. Parole kao što su „smrt Americi“ ili „smrt Izraelu“ iz takve perspektive se pojavljuju kao izraz nepomirljivog neprijateljstva, utemeljenog u religiji, ali ne i kao račun za dugogodišnju podršku šahovoj diktaturi.

Ubrzo posle svoje inauguracije 1953. godine, pola godine posle puča u Iranu, predsednik Ajzenhauer je u Nacionalnom savetu za bezbednost postavio pitanje zašto najveći broj ljudi van zapadne hemisfere odbacuje politiku SAD. Odgovor je mogla da mu da CIA: ona taj fenomen naziva *blowback**, tajne operacije u drugim državama često se kao bumerang vraćaju organizatorima.

Bez puča iz 1953. godine ne bi bilo Islamske revolucije 1979. godine – ovu poruku nije moguće jasnije poslati. Puč je bio *greh* čije posledice se do danas osećaju na području mnogo širem od Irana. Od vremena Homeinija ta zemlja važi za neprijatelja Zapada, islam je postepeno zamenio komunizam kao omiljenog neprijatelja zapadnih društava. Od pojave Homeinija SAD, a time i Evropljani, otvoreno i prikriveno podstiču Izrael i države Persijskog zaliva, sa promenljivim intenzitetom i uz različite konstelacije, da Iran kao regionalnog aktera ograniče i oslabe, po mogućnosti da čak doprinesu promeni režima u toj državi. Samo po sebi se podrazumeva da bezobzirna politika konsolidovanja moći u prvim godinama Islamske Republike Irana, tokom kojih je likvidirano desetak hiljada protivnika režima, uz unutrašnjopolitičke represije, sve do propisivanja odeće za žene, i spoljna politika, koja je često shvatana kao agresivna, ne samo protiv Zapada, već i spram susednih država, nisu doprinele da se mule, novi vladari, prepoznaju kao simpatični sagovornici.

Ne sme se zaboraviti: islamski fundamentalizam, kao posledica Iranske revolucije, doživeo je svoju

---

* Engl.: Uzvratni udarac. (Prim. prev.)

---

renesansu na štetu sekularnih, nacionalističkih i pro-zapadnih pokreta i partija od Maroka sve do Indonezije. Pri tome nikakvu ulogu ne igra to što je Iran šiitska zemlja, a što većinu muslimana čine suniti. Za politički islam Homeini je „veliki prasak“ – čak bi se ironično moglo reći: uz prijateljsku preporuku CIA i MI6, za pokoj duše Kermita Kima Ruzvelta juniora (1916–2000).